

Michalina Petelska

[ORCID 0000-0002-7436-3280](https://orcid.org/0000-0002-7436-3280)

Uniwersytet Gdański
(Gdańsk, Polska)

michalina.petelska@ug.edu.pl

Kontakty AU/PAU z instytucjami kanadyjskimi w latach 1872–1952 w świetle *Roczników Akademii*

Abstrakt

Dotychczas w literaturze naukowej stosunków polsko-kanadyjskich nie rozpatrywano w kontekście historii nauki. Niniejszy artykuł stanowi rekonesans badawczy. Zagadnienie zostało zbadane na podstawie „Roczników Polskiej Akademii Umiejętności” – jednej z najważniejszych polskich instytucji naukowych. Analiza materiału źródłowego wykazała, że pierwsze kontakty nawiązano już w latach osiemdziesiątych XIX wieku. W kolejnych latach Akademia rozwijała wymianę publikacji naukowych z kanadyjskimi uniwersytetami, muzeami i towarzystwami naukowymi.

Słowa kluczowe: *Kanada, stosunki polsko-kanadyjskie, historia nauki, Polska Akademia Umiejętności*

INFORMACJA O PUBLIKACJI		e-ISSN 2543-702X ISSN 2451-3202		 BRYLANTOWY MODEL OTWARTEGO DOSTĘPU
<p style="text-align: center;">CYTOWANIE</p> <p>Petelska, Michalina 2022: Kontakty AU/PAU z instytucjami kanadyjskimi w latach 1872–1952 w świetle <i>Roczników Akademii</i>. <i>Studia Historiae Scientiarum</i> 21, ss. 259–280. DOI: 10.4467/2543702XSHS.22.008.15974.</p>				
OTRZYMANO: 23.10.2021 ZAAKCEPTOWANO: 29.06.2022 OPUBLIKOWANO ONLINE: 26.08.2022	POLITYKA ARCHIWIZOWANIA Green SHERPA / RoMEO Colour	LICENCJA 		
WWW	https://ojs.ejournals.eu/SHS/ ; http://pau.krakow.pl/Studia-Historiae-Scientiarum/archiwum			

AU / PAU Contacts with Canadian Institutions in 1872–1952 according to the Academy's *Annals*

Abstract

Until now, academic literature has not considered Polish-Canadian relations in the context of the history of science. This paper presents a preliminary research into the matter. The study was conducted on the basis of *Roczniki* (Annals) of the Polish Academy of Arts and Sciences, one of the most important Polish scientific institutions. The analysis of the source material showed that the first contacts were established in the 1880s. In the following years, the Academy further developed the exchange of scientific publications with Canadian universities, museums and scientific societies.

Keywords: *Canada, Polish-Canadian relations, history of science, Polish Academy of Arts and Sciences*

1. Wprowadzenie

Historia kontaktów i wzajemnych relacji między Polską (oraz mieszkańcami ziem polskich pod zaborami) a Kanadą – zwłaszcza w XIX wieku – zazwyczaj podejmowana jest przez badaczy w kontekście migracji. Węższe grono polskich historyków koncentruje swoje zainteresowania badawcze wokół historii samej Kanady. Zagadnienie polsko-kanadyjskich stosunków naukowych w XIX i pierwszej połowie XX wieku nie stało się dotąd przedmiotem zainteresowania historyków-kanadyistów. Niniejszy tekst przedstawia wyniki rekonesansu badawczego na wybranym przykładzie jednej z najważniejszych polskich instytucji naukowych w XIX wieku.

Podstawą źródłową niniejszej pracy są roczniki AU/PAU, które były wydawane pod kilkakrotnie zmieniającym się tytułem, odzwierciedlającym zmiany organizacyjne w samej Akademii:

„Rocznik Zarządu Akademii Umiejętności w Krakowie” 1873–1890;

„Rocznik Akademii Umiejętności w Krakowie” 1891/1892–1917/1918;

„Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności” 1918/1919–1947/1952.

Akademia Umiejętności powstała w 1872 roku na podwalinach Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Od początku swego istnienia instytucja ta nawiązała żywe kontakty z licznymi ośrodkami naukowymi. W tym miejscu warto wskazać interesujący artykuł pt. „Akademia Umiejętności (1872–1918) i jej czescy członkowie”¹. W czasopiśmie „Studia Historiae Scientiarum” (wcześniej: „Prace Komisji Historii Nauki PAU”) oraz innych wydawnictwach prezentowano także wyniki badań nad relacjami z zagranicznymi naukowcami nie tylko AU/PAU, ale także szerszego środowiska krakowskiego oraz polskiego. Nie postawiono natomiast dotąd pytania o kontakty między uczonymi polskimi (polskimi instytucjami naukowymi) a kanadyjskim środowiskiem naukowym.

2. Okres początkowy do 1918 r.

W „Rocznikach” publikowano szczegółowe dane dotyczące wymiany publikacji. Przez stosunkowo krótki okres funkcjonował stały dział *Dary złożone Akademii w roku...* Ofiarodawcy byli w nim podzieleni na następujące kategorie: „instytucje publiczne”, „redakcje i nakładcy czasopism” oraz „osoby prywatne”. W numerze za rok 1880 znajdujemy wśród darczyńców prywatnych następującą postać:

Huguet-Latour major z Montréal²:

- 1) *Annuaire de Ville-Marie sur les institutions catholiques de Cuanada*, Tom I i
- 2) *Supplement*, Montréal 1878/9.
- 3) *La province du Manitoba et le territoire du Nord-Ouest*. Ottawa, 1880.
- 4) *La Rocque, Rapport de l'etat sanitaire de la Cité de Montréal pour l'année 1879*. Montréal 1880 („Rocznik Zarządu Akademii Umiejętności w Krakowie” 1880 (1881), s. 144).

Ta sama postać pojawiła się raz jeszcze w roku 1885:

¹ Lichočka 2015, ss. 37–62.

² Louis Adolphe Huguet-Latour (1821–1904). W latach 1857–1862 służył w wojsku, w którym karierę zakończył w stopniu majora (i tak też jest określony w przywołanym powyżej cytacie). Był notariuszem i historykiem, sekretarzem Société Historique de Montréal. Napisał szereg prac dotyczących Kościoła katolickiego w Montrealu. Zob. informacje w katalogu: McGill Archival Collections Catalogue [2021](#).

„Huguet Latour L. A. z Kanady w dal. ciągu:
“The Canadian antiquarian and numismatic journal”.
6 zeszytów” („Rocznik Zarządu Akademii Umiejętności
w Krakowie” 1885 (1886), s. 132)³.

Huguet-Latour był jednym z czterech członków-zalożycieli towarzystwa numizmatycznego w Montrealu⁴. Towarzystwo to powstało w 1862 roku, a w 1866 poszerzyło zakres swoich zainteresowań o archeologię i zmieniło nazwę na Antiquarian and Numismatic Society (Société d'archéologie et de numismatique de Montréal). Jest to najstarsze kanadyjskie towarzystwo numizmatyczne⁵.

Z kolei w „Roczniku” z 1882 r. jedyny raz odnajdujemy placówki kanadyjskie wśród ofiarodawców instytucjonalnych:

Montreal. L'école polytechnique: Palmares de l'école année 1881–1882.

Montreal. Society of the natural history: Proceedings at annual meeting z r. 1869 i 1873 („Rocznik Zarządu Akademii Umiejętności w Krakowie” 1882 (1883), s. 72).

Politechnika w Montrealu (obecnie: Polytechnique Montréal) została założona w 1827 roku jako École des sciences appliquées aux arts et à l'industrie, początkowo jako instytucja afiliowana przy Université Laval (o którym będzie mowa w dalszej części tekstu). Po kilku latach nazwę uczelni zmieniono na École Polytechnique de Montréal. Do dziś pozostaje ważnym centrum badawczym i dydaktycznym⁶. Druga z powyższych instytucji to działające w Montrealu towarzystwo naukowe (Montreal Natural History Society), istniejące w latach 1827–1928⁷.

Niestety osobny wykaz *Dary złożone Akademii* po raz ostatni opublikowany został w „Roczniku” w roku 1889. Na podstawie zaledwie kilku wymienionych powyżej publikacji nadesłanych z Kanady trudno

³ W „Roczniku” tytuł czasopisma błędnie zapisano jako „The Canadian Antiquarian and Numismatic Journal”.

⁴ Wallace McLachlan, Robert [2005–2022](#).

⁵ *Canadian Coin News* [2021](#).

⁶ Polytechnique Montréal [2017–2020](#).

⁷ McGill University Herbarium [2021](#). Towarzystwo to prowadziło w Montrealu Muzeum naukowo-przyrodnicze (*science museum*), które odgrywało bardzo ważną rolę w lokalnej społeczności. Więcej zob. Gagnon 1994.

formułować wnioski o ogólnym charakterze. Natomiast przez niemal wszystkie lata ukazywania się *Rocznika* publikowano w nim *Wykaz dotyczących stosunków Akademii z zakładami naukowymi*. Były to spisy instytucji, do których Akademia wysyłała swoje publikacje. Spis obejmował zawsze nazwę miasta, w której dana instytucja miała siedzibę (nazwę państwa tylko w wyjątkowych przypadkach), nazwę instytucji oraz liczbę i/lub skrót literowy oznaczające rodzaj druków Akademii wysyłanych do konkretnej placówki. Po raz pierwszy instytucja naukowa z Kanady pojawia się w spisie z 1889 roku. Na podstawie wszystkich numerów *Rocznika* z lat 1889–1917/1918 opracowana została Tabela 1. W tabeli zachowano pisownię nazw instytucji stosowaną w „Rocznikach”, stąd np. to samo towarzystwo naukowe początkowo pojawia się jako „Canadian Institute”, a następnie jako „The Canadian Institute” – podobna sytuacja dotyczy także pisowni nazw innych instytucji. W „Rocznikach” z lat 1895/1896–1897/1898 nie zamieszczono *Wykazów*⁸. W okresie I wojny światowej zachwiana została regularność publikacji „Roczników” (ukazał się jeden numer łączący lata 1914–1916).

Pierwszą kanadyjską instytucją naukową, do której AU zaczęła wysyłać swoje wydawnictwa, był Royal Canadian Institute for Science. Instytut ten założono w 1849 roku pod nazwą Canadian Institute (dopiero w 1914 roku otrzymano prawo dodania określenia „Royal” do nazwy Instytutu). Działa do dziś, co czyni go obecnie najstarszym kanadyjskim towarzystwem naukowym⁹. W latach 1889–1893/4 z Krakowa do Toronto wysyłano wydawnictwa Wydziałów filologicznego, historyczno-filozoficznego oraz matematyczno-przyrodniczego. Od numeru 1894/5 wymieniany był także *Bulletin international*, a w roku 1898/9 do wysyłanych pism dodano wszystkie wydawnictwa Komisji językowej. Kolejne zwiększenie liczby wysyłanych materiałów odnotowano w *Roczniku* 1901/1902, kiedy to dodano wydawnictwa Komisji bibliograficznej.

⁸ Informacji o instytucjach, do których w tych latach wysyłano wydawnictwa AU, nie opublikowano w latach 1895/1896–1897/1898 także w „Sprawozdaniach z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności”. Nie udało się również ustalić informacji o takich wykazach za pośrednictwem zdalnej konsultacji z pracownikami Archiwum Nauki PAN i PAU. Aby ostatecznie ustalić listę takich instytucji, trzeba byłoby wykonać osobistą kwerendę w zespole akt PAU w pracowni naukowej Archiwum Nauki PAN i PAU. Obecnie jednak – w sytuacji pandemii – przeprowadzenie takich badań jest znacznie utrudnione.

⁹ Zob. Royal Canadian Institute for Science [2017](#); *The Canadian Encyclopedia* [2013](#).

Michalina Petelska
Kontakty AU/PAU z instytucjami kanadyjskimi...

Tab. 1. Instytucje naukowe w Kanadzie, do których Akademia Umiejętności wysyłała swoje publikacje w latach 1889–1918. Opracowanie M. Petelska na podstawie „Rocznika Zarządu Akademii Umiejętności w Krakowie” oraz „Rocznika Akademii Umiejętności w Krakowie” za lata 1889–1917/1918. Zachowano skróty stosowane w „Roczniku”:

- 1 – wydawnictwa Wydziału filologicznego;
 2 – wydawnictwa Wydziału historyczno-filozoficznego;
 3 – wydawnictwa Wydziału matematyczno-przyrodniczego;
 B – Bulletin international¹⁰;
 Kj – wydawnictwa Komisji językowej;
 Kb – wydawnictwa Komisji bibliograficznej.

Numer „Rocznika”	Miasto w Kanadzie	Nazwa instytucji	Publikacje wysyłane przez AU
1889	Toronto	Canadian Institute	1,2,3
1890	Toronto	Canadian Institute	1,2,3
1891/2	Toronto	Canadian Institute	1,2,3
1892/3	Toronto	Canadian Institute	1,2,3
1893/4	Toronto	Canadian Institute	1,2,3
1894/5	Montreal	Royal Society of Canada	B
	Toronto	Canadian Institute	1,2,3, B
1898/9	Montreal	Royal Society of Canada	B
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1, 2, 3, Kj, B
1899/1900	Montreal	Royal Society of Canada	B
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1, 2, 3, Kj, B

¹⁰ Pisząc o wysyłce wydawnictw AU/PAU do zagranicznych (w tym kanadyjskich) instytucji warto postawić pytanie o efektywność tego działania – innymi słowy o to, czy zagraniczni odbiorcy mieli rzeczywistą możliwość zapoznania się z otrzymanymi pracami ze względu na barierę językową. W wydawnictwach Wydziałów historyczno-filozoficznego i matematyczno-przyrodniczego zdecydowanie dominował język polski. Natomiast pośród prac Wydziału filologicznego wiele publikowanych było w klasycznym języku międzynarodowej nauki – po łacinie. W pełni „światowy” charakter, zgodnie ze swoją nazwą, miał tylko *Bulletin international*, w którym zamieszczano teksty przygotowane w językach niemieckim, francuskim i angielskim.

1900/1901	Montreal	Royal Society of Canada	B
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1, 2, 3, Kj, B
1901/1902	Montreal	Royal Society of Canada	B, Kb
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1,2,3,Kj, B, Kb
1902/1903	Montreal	Royal Society of Canada	B, Kb
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1,2,3, Kj, B, Kb
1903/1904	Montreal	Royal Society of Canada	B, Kb
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1,2,3, Kj, B, Kb
1904/1905	Montreal	Royal Society of Canada	B, Kb
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1,2,3, Kj, B, Kb
1905/1906	Montreal	Royal Society of Canada	B, Kb
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1,2,3, Kj, B, Kb
1906/1907	Montreal	Royal Society of Canada	B, Kb
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1,2,3, Kj, B, Kb
1907/1908	Montreal	Royal Society of Canada	B, Kb
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1,2,3, Kj, B, Kb
1908/1909	Montreal	Royal Society of Canada	B, Kb
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1,2,3, Kj, B, Kb

Michalina Petelska
Kontakty AU/PAU z instytucjami kanadyjskimi...

Tab. 1 cd.

Numer „Rocznika”	Miasto w Kanadzie	Nazwa instytucji	Publikacje wysyłane przez AU
1909/1910	Montreal	Royal Society of Canada	B, Kb
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1,2,3, Kj, B, Kb
1910/1911	Montreal	Royal Society of Canada	B, Kb
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1,2,3, Kj, B, Kb
1911/1912	Montreal	Royal Society of Canada	B, Kb
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1,2,3, Kj, B, Kb
1912/1913	Montreal	Royal Society of Canada	B, Kb
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1,2,3, Kj, B, Kb
1913/1914	Montreal	Royal Society of Canada	B, Kb
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1,2,3, Kj, B, Kb
1914/1916	Montreal	Royal Society of Canada	B, Kb
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1,2,3, Kj, B, Kb
1916/1917	Montreal	Royal Society of Canada	B, Kb
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1,2,3, Kj, B, Kb
1917/1918	Montreal	Royal Society of Canada	B
	Montreal	Société de numismatique et d'archéologie	B
	Toronto	The Canadian Institute	1,2,3, Kj, B

Taki stan utrzymywał się przez kilkanaście lat, włącznie z wydawnictwami wymienionymi w *Roczniku* 1916/1917. Rok później (1917/1918) spośród wysyłanych publikacji usunięto prace Komisji bibliograficznej. Analizując dane zebrane w Tab. 1 stwierdzić można, że Royal Canadian Institute for Science był nie tylko pierwszym kanadyjskim towarzystwem naukowym, do którego AU zaczęła wysyłać swoje publikacje, ale także tym, do którego tych wydawnictw trafiało najwięcej.

Wyjaśnienia wymaga podana w *Roczniku* informacja o Royal Society of Canada (RSC; La Société royale du Canada, SRC) w Montrealu. Royal Society of Canada zostało powołane w 1882 roku w Ottawie i do dziś właśnie w tym mieście znajduje się jego główna siedziba¹¹. Równocześnie jednak wśród założycieli towarzystwa był sir William Dawson, rektor McGill University w Montrealu. Warto przyrzeć się równocześnie Tab. 1 i 2, aby zauważyć, że publikacje wysyłane do RSC przez AU i PAU były do roku 1924/1925 kierowane do Montrealu, od 1925/1926 do Ottawy, a w *Roczniku* 1927/1928 ponownie wymienione jest Royal Society of Canada w Montrealu. Być może początkowo wpływ na miejsce wysyłki miała osoba rektora Dawsona, a następnie inne uwarunkowania personalne i organizacyjne, w tym także rola Montrealu jako bardziej istotnego ośrodka naukowego.

Na podstawie danych z Tab. 1 stwierdzić można, że wysyłkę publikacji AU do RSC rozpoczęto w roku 1894/1895 od *Bulletin international*. W *Roczniku* 1901/1902 odnajdujemy informację, że dodano także wydawnictwa Komisji bibliograficznej. Przez kilkanaście lat nie nastąpiły zmiany w ekspediowanych drukach; dopiero w *Wykazie* za rok 1917/1918 „zniknęły” prace Komisji bibliograficznej i pozostał sam biuletyn.

Trzecią kanadyjską instytucją, do której zaczęto wysyłać wydawnictwa naukowe z Krakowa, było towarzystwo numizmatyczne, wspomniane już w tekście powyżej w związku z postacią Hugueta Latoura, przysyłającego dary do AU. W okresie 1898/1899–1917/1918 do tego montrealskiego towarzystwa przesyłano tylko jedno wydawnictwo: *Bulletin international*.

Tabela 1. została opracowana na podstawie *Wykazów*. Tymczasem w *Roczniku* z 1884 roku w części *Sprawozdanie z czynności naukowych i administracyjnych* umieszczono następującą informację: „Nowe stosunki zamiany publikacyj zawiązano z następującymi Towarzystwami lub

¹¹ Gingras 2006, s. 356.

Instytucjami: 1) Society for the Advancement of Science w Montreal w Kanadzie (...)” („Rocznik Zarządu Akademii Umiejętności w Krakowie” 1884 (1885), s. 78). Jednak ani w tym ani w kolejnych numerach czasopisma (zob. Tab. 1.) nie informowano o rzeczywiście dokonywanej wymianie druków, zaś w kanadyjskiej literaturze przedmiotu przeczytać można, że takie towarzystwo w tym czasie nie istniało¹². Natomiast w 1884 roku w Montrealu miało miejsce wyjazdowe posiedzenie British Association for the Advancement of Science (BAAS)¹³. Być może w 1884 roku przedstawiciele AU i organizatorzy sympozjum BAAS nawiązali kontakt, ale nie można w tym przypadku mówić o ustanowieniu trwałej współpracy instytucjonalnej.

3. Okres międzywojenny

Dla okresu po 1918 roku nie można stworzyć całkowicie analogicznej tabeli, zmienił się bowiem sposób informowania o wysyłce wydawnictw. W pierwszym numerze *Rocznika* po zakończeniu I wojny światowej za lata 1918/1919 zachowano dotychczasowy układ informacji; powtarzają się w nim trzy wyżej wymienione instytucje kanadyjskie. W latach dwudziestych początkowo nie drukowano *Wykazów*, a w numerze 1924/1925 *Wykaz* powrócił, ale w zmienionej formie. Dotychczas był to alfabetyczny spis miejscowości, w którym obok siebie wymieniane były miasta z Galicji, pozostałych części Europy i innych kontynentów. W „Roczniku” 1924/1925 wprowadzono podział na kontynenty: „Ameryka” (obejmująca łącznie kraje Ameryki Północnej i Południowej), „Australja”, „Azja”, „Europa”. Zmieniono również oznaczenia wysyłanych publikacji. Począwszy od numeru 1926/1927 *Wykaz* zmienił nazwę na *Dodatek do wykazu*. Od tego numeru publikowana lista była krótka i obejmowała tylko nowe instytucje, wymieniane po raz pierwszy. Tak właśnie – w ślad za materiałem źródłowym – skonstruowana jest Tabela 2.

Analiza Tabeli 1. i 2. pozwala stwierdzić, że w okresie dwudziestolecia międzywojennego kontynuowano wysyłanie publikacji PAU do

¹² Gingras 2006.

¹³ de Vecchi 1984, s. 43. W tym artykule zob. więcej o relacjach między życiem naukowym Imperium Brytyjskiego a Dominium Kanady. Lektura tego tekstu pozwala również dostrzec analogie między powstaniem, rozwojem i organizacją AU/PAU a niektórymi instytucjami kanadyjskimi (RSC).

wszystkich trzech wyżej wymienionych instytucji, do których Akademia posyłała swoje prace przed rokiem 1918.

W numerach 1929/1930, 1931/1932, 1932/1933, 1933/1934, 1934/1935, 1935/1936, 1936/1937 nie wymieniono żadnych instytucji z Kanady. „Rocznik” 1938/1939 opublikowany został w 1945 roku i nie zawierał Wykazu ani Dodatku do wykazu. Kolejny „Rocznik” także nie zawierał informacji o wysyłce publikacji.

Tab. 2. Instytucje naukowe w Kanadzie, do których Polska Akademia Umiejętności wysyłała swoje publikacje w latach 1924–1938. Opracowanie M. Petelska na podstawie „Rocznika Polskiej Akademii Umiejętności” za lata 1924/1925–1937/1938. Zachowano skróty stosowane w „Roczniku”:

1 – Rozprawy Wydziału filologicznego;

2 – Rozprawy Wydziału historyczno-filozoficznego;

3 – Rozprawy Wydziału matematyczno-przyrodniczego;

B I/II – „Bulletin International Wydziału filologicznego i Wydziału historyczno-filozoficznego”;

B I/III – „Bulletin International Wydziału filologicznego, Wydziału historyczno-filozoficznego i Wydziału matematyczno-przyrodniczego” Serja A i B;

B III – „Bulletin International Wydziału matematyczno-przyrodniczego” Serja A i B;

B III a – „Bulletin International Wydziału matematyczno-przyrodniczego” Serja A;

B III b – „Bulletin International Wydziału matematyczno-przyrodniczego” Serja B;

Kj – wydawnictwa Komisji językowej;

CR III – „Comptus Rendus des séances de la Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles”;

CR IV – „Comptus Rendus des séances de la Classe de Médecine”.

Numer „Rocznika”	Miasto w Kanadzie	Nazwa instytucji	Publikacje wysyłane przez PAU
1924/1925	Montreal	Royal Society of Canada	B I/III
	Montreal	Société de Numismatique et d’Archéologie	B I/III
	Ottawa	The Library of the Geological Survey	B III
	Toronto	The Royal Canadian Institute	1,2,3,Kj, B I/III
1925/1926	Montreal	Société de Numismatique et d’Archéologie	B I/III
	Ottawa	The Library of the Geological Survey	B III

Tab. 2 cd.

Numer „Rocznika”	Miasto w Kanadzie	Nazwa instytucji	Publikacje wysyłane przez PAU
	Ottawa	Royal Society of Canada	B I/III
	Toronto	The Royal Canadian Institute	1,2,3,Kj, B I/III
	Victoria	Dominion Astrophysical Observatory	B III a
1926/1927	Montreal	Revue trimestrielle Canadienne	B III
	Montreal	Labaratoire de Botanique de l'Université	B III b
1927/1928	Montreal	Royal Society of Canada	B III
1928/1929	West-Block	Department of Agriculture	B III b
1930/1931	Toronto	University of Toronto	B III
1937/1938	Montreal	Association Canadienne Francaise pour l'Avancement des Sciences	B I/II, CR III,CR IV

Pierwszą instytucją, z którą PAU zaczęła wymieniać wydawnictwa dopiero w okresie dwudziestolecia międzywojennego, była biblioteka Geological Survey w Ottawie. Założone w 1842 roku, działające do dziś, Geological Survey of Canada było odpowiedzialne za stworzenie map geologicznych rozwijających się kolonii, a następnie odegrało ważną rolę w rozwoju przemysłu wydobywczego w tworzącym się od roku 1867 Dominium Kanady¹⁴. Rok później (1925/1926) do grona instytucji, z którymi utrzymywano kontakt, dołączyło Dominion Astrophysical Observatory (Saanich, Greater Victoria Region, Kolumbia Brytyjska). Obserwatorium zostało oddane do użytku w 1918 roku. W momencie otwarcia posiadało największy na świecie teleskop i przez kilka dziesięcioleci pozostawało jednym z najważniejszych na świecie miejsc nowych obserwacji i okryć astrofizycznych¹⁵.

¹⁴ Vodden 1992, ss. 101–108.

¹⁵ Hesser, Bohlender, Crabtree 2016, ss. 109–111. Obserwatorium jest również tematem licznych tekstów popularnonaukowych dostępnych w Internecie, zob. np. *Canada under the Stars* 2016.

Wymienione w „Roczniku” 1926/1927 „Revue trimestrielle Canadienne” to czasopismo wydawane w latach 1915–1954 przez stowarzyszenie absolwentów politechniki w Montrealu. Informacje o nim można obecnie znaleźć w bibliotekach cyfrowych (np. na portalu Library and Archives Canada). W tym samym roku PAU rozpoczęła wymianę publikacji naukowych z instytutem botanicznym uniwersytetu w Montrealu. W Montrealu funkcjonują – również obecnie – dwa prężne uniwersytety: francuskojęzyczny L’Université de Montréal (UdeM) oraz angielskojęzyczny McGill University. Wspomniany instytut botaniczny należał do uczelni frankofońskiej.

„Rocznik” 1928/1929 przyniósł informację o nawiązaniu kontaktu z ministerstwem rolnictwa Dominion Kanady. Uwagę zwraca wpisanie West Block jako miasta, do którego przesłano publikacje. Zdradza to nieznamość kanadyjskiej topografii. West Block to skrócona, popularna nazwa Western Departmental Building, czyli jednego z trzech głównych budynków Parliament Hill w Ottawie. Charakterystyczny neogotycki zespół budynków obecnie jest również jedną z ikonicznych atrakcji turystycznych stolicy.

W numerze 1930/1931 informowano o rozpoczęciu wymiany publikacji z University of Toronto. Kolejna nowa instytucja pojawiła się dopiero po kilku latach przerwy, w „Roczniku” 1937/1938. Było to Association Canadienne Francaise pour l’Avancement des Sciences (ACFAS). Stowarzyszenie zostało założone w 1923 roku w Montrealu (na L’Université de Montréal). Skupiało (i skupia do dziś) badaczy francuskojęzycznych, a zasięg jego działalności był ograniczony niemal wyłącznie do prowincji Quebec¹⁶.

Analiza Tabeli 2. pozwala stwierdzić, że do wyżej scharakteryzowanych instytucji kanadyjskich z PAU kierowane były przede wszystkim „Bulletin International” różnych Wydziałów Akademii. Na tym tle wyróżnia się wymiana publikacji z Royal Canadian Institute oraz Association Canadienne Francaise pour l’Avancement des Sciences. Do Royal Canadian Institute wysyłano publikacje już w poprzednim analizowanym okresie (zob. Tab. 1.). Porównując dane z Tabeli 1. i 2. stwierdzić można, że w okresie dwudziestolecia międzywojennego kontynuowano wysyłanie do Royal Canadian Institute rozpraw trzech Wydziałów Akademii oraz Komisji językowej. Do 1918 roku wysyłano również jeden

¹⁶ Gingras 2006, s. 356.

„Bulletin International” Akademii, w dwudziestoleciu międzywojennym zastąpiony odpowiednimi biuletynami Wydziałów filologicznego, historyczno-filozoficznego i matematyczno-przyrodniczego. Natomiast w okresie między I a II wojną światową Akademia zaprzestała wysyłania do wszystkich swoich zagranicznych partnerów – w tym do Royal Canadian Institute – wydawnictw Komisji bibliograficznej.

Do Association Canadienne Francaise pour l'Avancement des Sciences wysyłano z Krakowa dwa biuletyny („Bulletin International” Wydziału filologicznego i Wydziału historyczno-filozoficznego), „Comptus Rendus des séances de la Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles” oraz „Comptus Rendus des séances de la Classe de Médecine”.

4. Okres po 1945 r.

Wykaz powrócił w „Roczniku” 1946/1947. Był to pierwszy i jedyny taki spis kontaktów PAU po II wojnie światowej. Powrócono tu do formuły wypisania wszystkich instytucji, wśród których – jak zostanie to wykazane poniżej – dominowały nowe kontakty naukowe. Kolejny numer (1947/1952 – wydany w roku 1954) był ostatnim w tym okresie działalności PAU i nie zawierał *Wykazu*. Wydawanie „Rocznika” zostało wznowione wraz z numerem 1989/1990.

Pośród instytucji wymienionych w *Wykazie*, opublikowanym po zakończeniu II wojny światowej, tylko jedną można określić jako powtarzającą się w stosunku do okresu poprzedniego: w Tabeli 2 wymieniony był University of Toronto, natomiast w Tabeli 3 znajduje się biblioteka tej uczelni. W „Roczniku” 1946/1947 informowano, że wysłano do tej biblioteki „Bulletin International” Wydziału matematyczno-przyrodniczego Seria A i B, „Comptus Rendus des séances de la Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles”, Prace Muzeum Przyrodniczego oraz serię wydawniczą Starunia, w której publikowano analizy dotyczące kolejnych znalezisk zwierząt i roślin kopalnych z unikalnego w skali światowej stanowiska w kopalni we wsi Starunia (obecnie Ukraina).

Z pozostałymi placówkami wymianę publikacji rozpoczęto po raz pierwszy dopiero po II wojnie światowej. Pierwszą z nich był Nova Scotian Institute of Science, mieszczący się w Halifaksie. Powołany w 1862 roku instytut do dziś zajmuje się popularyzacją nauki w Nowej Szkocji¹⁷. PAU

¹⁷ The Nova Scotian Institute of Science [2021](#).

Tab. 3. Instytucje naukowe w Kanadzie, do których Polska Akademia Umiejętności wysyłała swoje publikacje w latach 1946–1947. Opracowanie M. Petelska na podstawie „Rocznika Polskiej Akademii Umiejętności” numer 1946/1947. Zachowano skróty stosowane w „Roczniku”:

B I/IV – „Bulletin International” wszystkich czterech Wydziałów;

B III – „Bulletin International” Wydziału matematyczno-przyrodniczego Seria A i B;

B III b – „Bulletin International” Wydziału matematyczno-przyrodniczego Seria B;

B III b/IV – „Bulletin International” Wydziału matematyczno-przyrodniczego Seria B oraz Buletin Wydziału Lekarskiego;

CR III – „Comptus Rendus des séances de la Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles”;

CR IV – „Comptus Rendus des séances de la Classe de Médecine”;

CR III/IV – CR III oraz CR IV;

PMP – Prace Muzeum Przyrodniczego;

Star – Starunia.

Numer „Rocznika”	Miasto w Kanadzie	Nazwa instytucji	Publikacje wysłane przez PAU
1946/1947	Halifax	Nova Scotian Institute of Science	B I/IV, CR III/IV, PMP
	Montreal	International Association of Medical Museums	B III b/IV, CR IV
	Ottawa	Bureau of Geology and Topography and National Museum of Canada	B III b, CR III, Star
	Ville de Québec	Université Laval	B III b, CR III
	Toronto	Library of the University	B III, CR III, PMP, Star

zaoferowało instytutowi „Bulletin International” wszystkich czterech Wydziałów, „Comptus Rendus des séances de la Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles”, „Comptus Rendus des séances de la Classe de Médecine oraz Prace Muzeum Przyrodniczego”.

Kolejną instytucją, z którą nawiązano kontakt, było International Association of Medical Museums. Stowarzyszenie to powstało w roku 1907, dzięki współpracy badaczy kuratorów z McGill Medical Museum w Montrealu i Army Medical Museum, Washington, D.C., USA¹⁸.

¹⁸ Zob. The McGill Medical Museum and the International Association of Medical Museum [2020](#).

W następnych latach do Stowarzyszenia przyłączały się muzea z innych krajów¹⁹. Do tego stowarzyszenia kierowano „Bulletin International” Wydziału matematyczno-przyrodniczego Seria B, *Bulletin* Wydziału Lekarskiego oraz „Comptus Rendus des séances de la Classe de Médecine”.

Zastanawiać może umieszczona w zestawieniu nazwa „Bureau of Geology and Topography”, powiązane z National Museum of Canada. Na podstawie informacji udostępnianych przez kanadyjskie muzeum można jednak założyć, że w istocie wymienione tu zostało Geological Survey of Canada, dalej GSC (por. 1924/1925 w Tab. 2.). Powołane do życia w 1842 r. GSC zajmowało się nie tylko badaniami geologicznymi i tworzeniem map, ale także kolekcjonowało okazy fauny i flory. Zbiory te stały się podstawą muzeum założonego w 1880 r. w Montrealu w siedzibie GSC. W 1901 r. podjęto decyzję o budowie w Ottawie nowej, okazałej siedziby Victoria Memorial Museum. Dla publiczności instytucja ta została otwarta w 1912 r. Dopiero w 1927 r. GSC oraz National Museum of Canada zostały formalnie rozdzielone, choć nadal pozostały w jednym budynku. GSC zostało przeniesione do odrębnej siedziby dopiero w 1959 r.²⁰ PAU do tej instytucji przekazało „Bulletin International” Wydziału matematyczno-przyrodniczego Seria B, „Comptus Rendus des séances de la Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles” i publikacje z serii wydawniczej Starunia.

Francuskojęzyczny Université Laval w Quebecu to jeden z najstarszych uniwersytetów w Kanadzie. Według chętnie przywoływanej tradycji jego początki sięgają 1663 r., kiedy to zostało założone Séminaire de Québec, które niemal dwieście lat później (w 1852 r.) otrzymało status uniwersytetu²¹. Z PAU do tej uczelni wysłano „Bulletin International” Wydziału matematyczno-przyrodniczego Seria B oraz „Comptus Rendus des séances de la Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles”.

5. Naukowcy

Powyższe zestawienia – dotyczące instytucji – powstały dzięki analizie materiału źródłowego. Natomiast opublikowano już opracowanie, które pozwala szybko zweryfikować czy pośród członków AU/PAU

¹⁹ Zob. np. N.N. [1911](#) (dotyczy International Association of Medical Museums).

²⁰ Canadian Museum of Nature [2015](#).

²¹ Université Laval [2021](#).

byli Kanadyjczycy. W obszernej pracy *Poczet członków AU i PAU w latach 1872–2000* do roku 1939 pojawił się tylko jeden uczony kanadyjski²²: Walter Penfield (1891–1976)²³. W 1938 roku został członkiem korespondentem Wydziału Lekarskiego PAU. Penfield był profesorem McGill University w Montrealu, założycielem Montreal Neurological Institute. Jako wybitny neurochirurg opracował nowatorskie metody leczenia padaczki oraz znacznie rozwinął badania nad mapowaniem mózgu²⁴.

Podczas kwerendy w „Rocznikach” w celu stworzenia powyższych tabel i analizy zgromadzonego materiału, zmierzającej do zbadania kontaktów instytucjonalnych, w kilku numerach czasopisma odnaleziono również informacje dotyczące polskich uczonych prowadzących badania w Kanadzie. W numerze 1914/1916, w części *Skład Akademii Umiejętności w Krakowie w lipcu 1916 r.*, pojawiła się informacja o aż dwóch takich badaczach – członkach korespondentach Wydziału matematyczno-przyrodniczego. Pierwszym z nich był geograf i kartograf Eugeniusz Romer (1871–1954), powszechnie uznawany za „ojca” polskiej szkoły kartograficznej. W „Roczniku” wspomniano o jego podróży naukowej do Kanady:

Prócz podróży po kraju, studyował problemy glacyalne w Alpach szwajcarskich i francuskich 1908 i 1909, odbył podróż do wschodniej Syberii i Japonii w r. 1910, a do Kanady i do Alaszki w r. 1913²⁵.

Drugim z wymienionych był geolog Rudolf Zuber (1857–1920). W czasopiśmie AU odnotowano:

²² Kilku kolejnych badaczy z Kanady zostało członkami PAU po odnowieniu jej działalności po 1989 roku, jednak okres ten wykracza poza założenia badawcze niniejszego artykułu.

²³ Zob. Majkowska (red). 2006, s. 171. Informację taką podaje także: „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności” 1938/39, s. 150.

²⁴ Zob. Ferguson [2017](#) (biogram na stronie CAN-ACN / Canadian Association for Neuroscience-Association Canadienne Des Neurosciences).

²⁵ „Rocznik Akademii Umiejętności w Krakowie” 1914/1916, s. XXXIX. Por. Brzozowski 1989/[2014](#) (biogram Eugeniusza Romera): „W r. 1913, po krótkich badaniach morfologii Bretanii, udał się na Kongres Geologiczny w Toronto, gdzie nawiązał cenne w przyszłości kontakty z uczonymi amerykańskimi. W Kanadzie i na Alasce badał też geomorfologię i glaciologię Gór Skalistych”.

Brał czynny udział w kongresach geologów w Meksyku i Kanadzie, nadto odbył kilka podróży do Ameryki, Trinidad i Wenezueli, Indyi wschodnich, na Kaukaz, do Rumunii i Hiszpanii²⁶.

Zuber w Kanadzie był co najmniej dwukrotnie. Badania w Ameryce Północnej i Południowej (Kanada, USA, Meksyk, Wenezuela) prowadził w latach 1900–1910, natomiast wspomniany kongres geologiczny w Kanadzie miał miejsce w 1913 r.²⁷

W „Roczniku” 1934/1935 odnotowano:

Komisja geograficzna ogłosiła drukiem w okresie sprawozdawczym jako 4. Zeszyt Prac Komisji rozprawę J. Wąsowicza p. t. „Lodowce Kordyljerów Kanady i Alaski”²⁸.

Józef Wąsowicz (1900–1964) był geografem i kartografem. Większość swojego życia zawodowego poświęcił kartografii, był uczniem i współpracownikiem, a następnie kontynuatorem dzieła Eugeniusza Romera. Równocześnie jednak owa praca poświęcona Kanadzie odegrała szczególną rolę w jego życiu zawodowym. Rozprawa *Granica śniegu w Kordyljerach Alaski i Kanady* stała się w 1926 r. podstawą do uzyskania przez Wąsowicza stopnia doktora²⁹.

W numerze 1945/1946 raz jeszcze pośród członków-korespondentów Wydziału matematyczno-przyrodniczego wymieniony został badacz, w którego dorobku znajdowała się praca dotycząca Kanady. Był to geograf i geofizyk Aleksander Kosiba (1901–1981). W „Roczniku” wymieniono jego *ważniejsze prace*, a wśród nich *Złoża kruszców w Kanadzie* wydane w 1935 r.³⁰

Wszyscy wymienieni powyżej naukowcy reprezentują kilka pokrewnych dziedzin nauk przyrodniczych: geologię, geografę, kartografię i geofizykę. Jak ukazuje to literatura przywołana w przypisach, są

²⁶ „Rocznik Akademii Umiejętności w Krakowie” 1914/1916, s. XLII.

²⁷ Górka, Thier 2020, ss. 27–28.

²⁸ „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności” 1934/1935, s. 23.

²⁹ Pawlakowie 2000, s. 271.

³⁰ „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności” 1945/1946, s. XXXVIII. Aleksander Kosiba jest pamiętany głównie w kontekście historii polskich badań polarnych; zob. np. Köhler 2017, ss. 45–63.

docenieni i pamiętani przez swoich naukowych spadkobierców. Warto jednak odnieść ich aktywność również do relacji polsko-kanadyjskich i polskich badań kanadyjskich.

6. Podsumowanie

W warunkach braku niepodległości Akademia Umiejętności pełniła w znacznym stopniu rolę centralnego, ogólnopolskiego towarzystwa naukowego, wykraczając w swojej działalności poza ziemie polskie pod panowaniem austriackim. Choć niniejszy artykuł stanowi tylko przyczynek, poddany analizie materiał źródłowy ukazał stopniowo rozbudowywaną sieć naukowych kontaktów między uczonymi polskimi i kanadyjskimi. Powyższy tekst powstał na podstawie umieszczanych w „Rocznikach” Akademii wykazów. Z tego powodu wyniki wstępnych badań wskazują wyłącznie na jedną (polską) stronę wymiany naukowej. Zatem podstawowym postulatem badawczym staje się rozszerzenie badań o archiwum PAU oraz korespondencję i spuścizny poszczególnych ludzi nauki. Niniejszy rekonesans badawczy ukazuje także możliwość podjęcia badań nad początkami kontaktów polsko-kanadyjskich w innych niż AU/PAU ośrodkach naukowych. Cezurę końcową artykułu stanowi rok 1952, czyli moment wymuszonego przerwania działalności Akademii. W tym samym powojennym czasie zmienił się profil społeczny polskiej grupy etnicznej w Kanadzie. Po II wojnie światowej do poprzednich fal migrantów zarobkowych dołączyli zdemobilizowani żołnierze oraz ludzie nauki i kultury, którzy nie mogli lub nie chcieli wracać do Polski, stanowiącej część obozu państw socjalistycznych. W kanadyjskich instytucjach naukowych podjęli pracę Polacy oraz kolejne pokolenia osób o polskim pochodzeniu. Powstały także polskie instytucje naukowe, takie jak Polski Instytut Naukowy w Kanadzie. Wszystko to nadało nowy, odmienny charakter polsko-kanadyjskim relacjom naukowym, rozwijanym dziś z powodzeniem między innymi przez badaczy skupionych w Polskim Towarzystwie Badań Kanadyjskich. W kontekście niniejszego artykułu skupionego na roli AU/PAU trzeba podkreślić rolę współpracy po roku 1989 PAU i Biblioteki Polskiej w Montrealu³¹. W szerszym ujęciu historycznym warto zauważyć (z całą świadomością różnic społecznych między emigrantami zarobkowymi i osiedleńcami a badaczami

³¹ Pappius 2004.

skupionymi w AU!), że już w latach osiemdziesiątych XIX wieku Kanada była nie tylko celem emigracji, lecz również potencjalnym partnerem naukowym. Pozwala to stawiać dalsze pytania badawcze dotyczące kształtowania się i rozwoju polsko-kanadyjskiej współpracy naukowej.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

McGill Archival Collections Catalogue 2021: *Huguet-Latour, L. A. (Louis Adolphe), 1821–1904*. URL: <https://archivalcollections.library.mcgill.ca/index.php/huguet-latour-la> (dostęp: 9.09.2021).

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

International Association of Medical Museums 1911: *The British Medical Journal* 1(2629), 1911 May 20, ss. 1188–1189.

Rocznik Zarządu Akademii Umiejętności w Krakowie 1873–1890.

Rocznik Akademii Umiejętności w Krakowie 1891/1892–1917/1918.

Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności 1918/1919–1947/1952.

OPRACOWANIA

Brzozowski, Stanisław Marian 1988–1989/2014–2022: Eugeniusz Mikołaj Romer. *Internetowy Polski Słownik Biograficzny*. URL: <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/eugeniusz-mikolaj-romer-1871-1954-geograf-profesor-uniwersytecki> (dostęp: 20.10.2021) / *Polski Słownik Biograficzny* XXXI, ss. 636–645.

Canada under the Stars 2016: The first Canadian observatory of international calibre, it once housed the largest telescope in the world. URL: https://astro-canada.ca/l/observatoire_federal_d_astrophysique-the_dominion_astrophysical_observatory-eng (dostęp: 9.09.2021).

Canadian Coin News 2021: OTD: Canada's first coin club founded in Montréal. URL: <https://canadiancoinnews.com/otd-canadas-first-coin-club-founded-montreal/> (dostęp: 9.09.2021).

Canadian Museum of Nature 2015: Historical Timeline. URL: <https://web.archive.org/web/20151012005742/https://nature.ca/en/about-us/history-buildings/historical-timeline> (dostęp: 9.09.2021).

- Ferguson, Sarah 2017: Wilder Penfield. Canadian Association for Neuroscience. URL: <https://can-acn.org/wilder-penfield/> (dostęp: 9.09.2021).
- Gagnon, Hervé 1994: The Natural History Society of Montreal's Museum and the Socio-Economic Significance of Museums in 19th-Century Canada. *Scientia Canadensis* 18 (2), ss. 103–135.
- Gingras, Yves 2006: Why Canada never had a national Association for the Advancement of Science? *Physics in Canada* 62 (no. 6), ss. 355–359.
- Górka, Kazimierz; Thier, Agnieszka 2020: Zasługi Rudolfa Zuberera dla Krynicy-Zdrój oraz badań geologicznych w Polsce i na świecie. *Studia Ekonomiczne. Gospodarka, Społeczeństwo, Środowisko* 2(6), ss. 26–36.
- Hesser, James E.; Bohlender, David; Crabtree, Dennis 2016: Canada's Dominion Astrophysical Observatory and the rise of 20th Century Astrophysics and Technology. *Proceedings of the International Astronomical Union* 11(A29A), ss. 109–111. DOI: [10.1017/S1743921316002520](https://doi.org/10.1017/S1743921316002520).
- Köhler, Piotr 2017: Polska wyprawa na Grenlandię w 1937 r. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 62, (4), ss. 45–63.
- Lichočka, Halina 2015: Akademia Umiejętności (1872–1918) i jej czescy członkowie. *Prace Komisji Historii Nauki PAU* XIV, ss. 37–62. DOI: [10.4467/23921749PKHN.PAU16.003.5259](https://doi.org/10.4467/23921749PKHN.PAU16.003.5259).
- Majkowska, Rita (red.) 2006: *Poczet członków AU i PAU w latach 1872–2000*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- McGill University Herbarium 2021: *Montreal Natural History Society (1827–1928)*. URL: <https://www.mcgill.ca/herbarium/collectors/mnhs> (dostęp: 9.09.2021).
- N.N. 1911: International Association of Medical Museums. *The British Medical Journal*, 1911 May 20, 1(2629), ss. 1188–1189. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/25286593>.
- Pappius, Hanna M. 2004: Biblioteka Polska w Montrealu – 60 lat w służbie kultury polskiej w Kanadzie. Stała Konferencja Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie. Referat wygłoszony na XXVI Sesji Stałej Konferencji MABPZ, Kraków. URL: <https://www.mabpz.org/publikacje-b/biblioteka-polska-w-montrealu-60-lat-w-sluzbie-kultury-polskiej-w-kanadzie> (dostęp: 27.06.2022).
- Pawlakowie Janina; Władysław 2000: Obraz Józefa Wąsowicza (1900–1964) w stulecie urodzin. *Polski Przegląd Kartograficzny* 32 (4), ss. 271–285.
- Polytechnique Montréal 2017–2020: History. URL: <https://www.polymtl.ca/renseignements-generaux/en/history> (dostęp: 9.09.2021).
- Royal Canadian Institute for Science 2017: Our history. URL: <https://www.rciscience.ca/our-history> (dostęp: 9.09.2021).

Michalina Petelska
Kontakty AU/PAU z instytucjami kanadyjskimi...

The Canadian Encyclopedia 2013: Royal Canadian Institute. URL: <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/royal-canadian-institute> (dostęp: 9.09.2021).

The McGill Medical Museum and the International Association of Medical Museum 2020. URL: <https://www.mcgill.ca/medicalmuseum/exhibits/warbones/international> (dostęp: 9.09.2021).

The Nova Scotian Institute of Science 2021: Who we are, What we do. URL: <http://nsis.chebucto.org/about/history/> (dostęp: 9.09.2021).

Université Laval 2021: Origin and history. URL: <https://www.ulaval.ca/en/about-us/origin-and-history> (dostęp: 9.09.2021).

Vecchi, Vittorio M.G. de 1984: The dawning of a national scientific community in Canada, 1878 – 1896. *HSTC Bulletin: Journal of the History of Canadian Science, Technology and Medicine* 8(1/26), ss. 32–58. DOI: [10.7202/800182ar](https://doi.org/10.7202/800182ar).

Vodden, Christy 1992: 150 years in the history of the Geological Survey of Canada. *Episodes. Journal of International Geoscience* 15(2), ss. 101–108. DOI: [10.18814/epiiugs/1992/v15i2/002](https://doi.org/10.18814/epiiugs/1992/v15i2/002).

Wallace McLachlan, Robert 2005–2022: Illustrated History of Coins and Tokens relating to Canada. Biographies of the Principal Canadian Collectors. URL: <https://www.coinsandcanada.com/tokens-breton-illustrated-history-coins-tokens-canada.php?breton=biographies> (dostęp: 27.06.2022).